

Hedres, guerxos¹ i aranyons de la muntanya: existeix un eix pirinenc de la llengua?

L'emergència de les llengües romàniques en aquest trosset d'Europa occidental és un fet relativament conegut. Tanmateix, la serralada pirinenca, en tota la seva extensió des de Catalunya fins a Euskadi, conserva encara alguns misteris.

1. Un eix romànic encara viu

La història del territori que s'havia de convertir en Catalunya s'ha anat construint des d'una línia recta vertical de migracions, dibuixada en els trasbalsos de totes les migracions o moviments migratoris més recents: ibers, romans, visigots, àrabs, carolingis... i en èpoques més modernes, occitans, andalusos i francesos. Aquests moviments del nord cap al sud, o del sud cap al nord, primer, han difós un llatí original i han acabat determinant els límits entre dues llengües romàniques germanes: el català i l'occità. Sobre les dites llengües, durant molts segles, el català septentrional (o rossellonès) ha creat un pont quasi perfecte. Per damunt d'aquest equilibri fràgil, al dia d'avui, dues llengües estatals més potents, el castellà i el francès, per la seva superioritat demogràfica i el desenvolupament del bilingüisme, han trobat espais geogràfics nous. En aquest eix romànic vertical traçat fa 2.000 anys per les vies romanes, han aparegut fractures diverses: fronteres variables entre estats en gestació, llengües, dialectes...

- L'expansió de l'islam i el seu retrocés, amb la conquesta de Barcelona l'any 801, degueren contribuir a mantenir un *continuum* entre l'occità i el català primitius.

- La reafirmació del naixement polític de Catalunya amb el tractat de Corbeil el 1258 establí una frontera estatal a les Corberes. Aquesta frontera al nord i la unitat territorial vers el sud van influir en la catalanització del Rosselló.

- Finalment, el tractat dels Pirineus (1659) i la seva firma física amb les fites del segle XIX dibuixaren els límits actuals del català septentrional, un dialecte més que mai amenaçat.

Joan Pau Escudero,
membre del Centre
Cultural Català del
Vallespir

Malgrat les vicissituds de la història i les divisions de tota mena, la intercomprensió entre el català i l'occità és avui encara una realitat.

2. Un eix horitzontal pirinenc?

En un sentit oposat geogràficament, a tocar d'aquest eix vertical actiu i innovador, es pot parlar d'un eix horitzontal perpendicular, pirinenc, passiu i conservador de la llengua? Des de l'observació dels atlas lingüístics, temples preciosos de la dialectologia, la resposta a la pregunta és prou senzilla. A hores d'ara, l'examen de centenars de mapes no ha posat en evidència cap illa lingüística específica al conjunt del Pirineu. Des de l'època romana, 2.000 anys d'història han passejat amunt i avall tot el que ha fet l'home amb les seves mans: construccions, invents, oficis, aliments... A l'est de la serralada, un lèxic vital, escampat a banda i banda de l'Albera, ha donat una fesomia pròpia a la llengua catalana. A l'altre extrem, cap a l'oest, una llatinització insuficient ha deixat el basc aïllat entre la muntanya protectora. Al centre, gràcies a una orografia molt complexa, l'aragonès i el gascó han resistit miraculosament tot i la pressió altíssima de les llengües estatals. Entre la Mediterrània i l'interior sols podem imaginar una cronologia diferent en la llatinització.

Aleshores el Pirineu, fora del País Basc, no hauria amagat cap paraula local estable en aquest món convuls? Alguna pedra, alguna planta o algun animal oblidat? La semblança entre el català, l'aragonès, el llenguadocià i el gascó és deguda bàsicament al seu fons romànic compartit, la qual cosa les agermana amb les altres llengües llatines. Per aquí doncs, és poc probable que trobem excepcions lèxiques o restes d'una distribució lingüística anterior. Fixem-nos en tres plantes discretes i un animal de la regió:

- *Hedra* (< llatí *hedera*), per exemple, pertany al fons romànic antic i recorda el seu parent cast. *hiedra* (Guiter, ALPO mapa 321).² Comparat amb el rossellonès *helra* o el català central *heura*, més evolucionats, la forma *hedra*, estesa a les terres de l'oest, és un cas de conservació original del llatí.

- Els *guerxos* del Vallespir són la fruita d'una planta, la *guerxera*, efectivament torta o guerxa, però l'homonímia no ens ha d'enganyar. Joan Coromines va recollir l'**[girsos]** a la vall d'Espot, (DECAT vol. IV p. 479-481).³ La comparació amb altres mots pirinencs⁴ ens allunya de l'adjectiu *guerxo* i ens acosta a una etimologia misteriosa que no descarta vincles amb un preromà bascoide (Coromines).

- La forma *aranyó* (aragonès *arañón*, occità *aranhon* / *agranhon*)⁵ tindria, segons el mateix lingüista, un origen cèltic pirinenc (DECAT vol. I p. 355). Com ha passat tantes vegades a la història, l'expansió de la llengua catalana ha difós aquest terme molt més enllà del seu territori primitiu.

- Entre els animals propis del Pirineu, el nom preromà de la cabra salvatge *isard* (català i llenguadocià *isard*) uneix, sembla, tota la serralada. Basc *sarrío*, bearnès *sàrri*, aragonès *sarrío* / *chizar* / *chizado* / *isart*...

Sense cap mena de dubte, quatre paraules triades (que remetent a orígens diversos) no constitueixen un sistema. Si deixéssim de banda l'actualitat i provéssim de raonar fora d'una perspectiva contemporània, la pregunta no seria si existeix un eix pirinenc de la llengua, sinó si ha existit mai un eix pirinenc de la llengua? Però això suposaria de fer servir

una altra matèria més profunda i alhora més complexa: la toponímia. Hauríem d'avaluar la possible influència de llengües anteriors encara poc conegudes, tal com va fer Coromines, i això ja és una altra història...

NOTES

1- *Hedra* és la variant vallespirenca, pirinenca i occidental d'*heura*. *Guexos* tradueix el fr. *framboises*, cast. *frambuesas*, cat. *gerds*. Aquesta forma es fa servir al sud i a l'oest de Ceret. L'*aranyó* és el fruit de l'*aranyoner* (*Prunus spinosa*). Correspon al fr. *prunelle*, cast. *endrina*.

2- GUITER, Henri. 1966. *Atlas Linguistique des Pyrénées Orientales* (= ALPO). París: Centre National de la Recherche Scientifique.

3- COROMINES, Joan. 1980-1991. *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. 9 volums (= DECAT). Barcelona: Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions.

4- *Guexos* al nord de la serra de les Salines, al sud-oest de la comarca en canvi, anotem [uròons] a la Menera i a Prats de Molló i *gersos* a Costoja. *Chordón* en aragonès...

5- ANDOLZ, Rafael. 1977. *Diccionario aragonés*. Zaragoza: Editorial Librería General.

ALIBERT, Louis. 1993. *Dictionnaire Occitan-Français*. Tolosa: Institut d'Etudes Occitanes.

PALAY, Simin. 1991. *Dictionnaire du béarnais et du gascon modernes*. Paris: Editions du CNRS.